

tidigare varmt middagsmål. Enligt Lyngø var det inte bara en måltidsreform utan även en kulturell nyordning. Den andra akten utspelas i landsbygdssamhället Sigdal, där man också engagerade barnens föräldrar genom att skicka ut frågelistor och information om måltidsvanor. Medan *Oslofrokosten* enbart syftade till kontroll över skolmåltiden, fick man med Sigdal-systemet också kontroll över kostvanorna i hemmen.

Under titeln *Femaspektsmodellen. En metod att undersöka den lokala måltidskulturens revitalisering* diskuterar Richard Tellström hur den regionala måltidskulturen kommersialiseras och politiseras i dagens EU-inriktade Sverige. Tellströms analysverktyg bygger på fem olika sätt att betrakta måltiden: *rummet*, där måltiden utspelas; *mötet* mellan måltidsdeltagarna och andra agerande; *produkten*, dvs. maträtten eller måltiden; *stämningen*, som råder under måltiden; samt *styrssystemet*, dvs. de strukturer och lagar som reglerar måltidens produktion, presentation och intagande. Med hjälp av femaspektsmodellen blottlägger Tellström den regionala måltidskulturen och dess revitalisering som ”kommersiell folklöre”.

Singelhushållen ökar i antal och idoliseras av massmedia i vår individualiserade tid. Man skulle därför tro att ensamätande blivit en normal aktivitet, men Helene Brembeck visar i uppsatsen *Den ensamma måltiden*, att ensamätaren fortfarande bemöts som en udda person, som avviker från det normala. Ensamätaren upplever själv måltiden som olustig och tvingas till nya strategier för att bemästra sin situation.

Under rubriken *Unikaboxens död* behandlar Håkan Jönsson arbetsplatsmåltidens förändring på en flexibel arbetsmarknad. Trots titeln omnämns unikaboken inte med ett ord i artikeln. Den lilla lådan av hårt material är kanske mer än något annat en symbol för den svenska ”matpaketskulturen”. I stället visar Jönsson, att medhavd mat sällan förekommer på de arbetsplatser han har undersökt. Flexibel arbetstid och en pressad arbets-situation framtvingar nya måltidsordningar. Jönsson framhåller att ätandet på arbetsplatsen i övergången till det postindustriella samhället är ett undervärderat forskningsområde.

I uppsatsen *Måltid med klass* ger Angela Rundquist en exposé över måltidsvanor i aristokratin och överklassen. Det djuriska i att inta föda är här undertryckt av måltidens yttre former: borddukingen, serveringen, klädelsen, bordsskicket och disciplinen. Samtidigt är måltiden ett uttryck för klasstillhörighet och avstånd till socialt lägre stående samhällsgrupper. Rundquist

refererar till Norbert Elias teori för civilisationsprocessen och Pierre Bourdieus studie om smak som social distinktionsmedel. Till sist framhäver Rundquist de klassiska måltidsscenerna i Ingmar Bergmans filmer, t.ex. *Sommarnattens leende* och *Fanny och Alexander*, där överklassens beteende vid middagsbordet skildras med etnografisk noggrannhet.

Jan-Öjvind Swahn avrundar boken med uppsatsen *Societetsmiddagar i Lund*. I lätt kåserande stil beskriver han menyerna vid promotionsmiddagar och andra ceremoniella måltider i det akademiska Lund. Swahn konstaterar, att det råder en generande brist på skånska matsedlar och föreslår en insamlingsaktion för att ge ett bättre underlag för denna hittills ganska förbisedda form av kulturhistorisk matforskning.

Sammanfattningsvis kan man säga att boken *Festmåltid och vardagsmat* består av ett antal fristående och ganska olikartade uppsatser. Man saknar en presentation av författarna och en inledning som knyter de olika bidragen samman till en helhet. Uppsatserna har dock en gemensam nämnare – mat. Författarna har var för sig intressanta och spännande perspektiv på mat- och måltidsvanor, och de visar med all tydlighet, att måltider handlar om mycket mera än mat. Boken kan rekommenderas alla som intresserar sig för matforskning i ett kulturhistoriskt sammanhang.

Gullan Gerward, Ödåkra

Nytänkande och eftertankar. Kön, kulturella föreställningar och livsvillkor. Maria Zachariasson & Birgitta Meurling (red.) Etnolore 29, Skrifter från Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet 2006. 137 s., ill. ISBN 91-506-1855-5.

Antologin *Nytänkande och eftertankar* är en produkt av STRAS, en strategisk satsning på nydisputerade kvinnliga forskare inom Historisk-filosofiska fakulteten vid Uppsala universitet. Satsningen genomfördes under läsåret 2002–2003 med syfte att stödja de medverkande i utarbetandet av forskningsansökningar. I föreliggande antologi, redigerad av Birgitta Meurling och Maria Zachariasson, presenteras exempel på forskningsområden som intresserat satsningens deltagare. Det övergripande temat är generellt formulerat, men de sex artiklarna har det gemensamt att de alla i någon mån behandlar föreställningar om kön. Utifrån olika kontexter och materialtyper visas hur manlighet och

kvinnlighet skapas och får betydelse för individuella livsvillkor. Artikelförfattarna består av fyra etnologer, en antikvetare och en konstvetare; medan samtliga etnologer uppehåller sig vid samtida konstruktioner av manlighet och kvinnlighet, diskuterar de övriga två författarna föreställningar om kön i historien.

Kanske är det min egen disciplinära hemvist som gör att jag upplever de etnologiska bidragen som antologins främsta behållning, men dessa är inbördes tematiskt sammanhållna, medan de två andra artiklarna – vilka inleder respektive avslutar antologin – sticker ut lite från de övriga. Birgitta Leppänen Sjöberg resonerar kring hur mäns och kvinnors situation i det klassiska Aten påverkades av uppfattningar om heder, skam och sexualitet, framför allt i samband med våldtäkt och äktenskapsbrott. Hon vill med sin artikel visa att hederstrukturer inte är begränsade till specifika tidsliga eller kulturella kontexter. I artikeln nyanseras delvis bilden av atenska kvinnors kringskurna livssituation då författaren uppmärksammar diskrepansen mellan den ideologi som kommer till uttryck i källmaterialet och en mer svårångad vardagspraktik. Här problematiseras också informantrollens betydelse, bl.a. utifrån faktorer som kön och klasstillhörighet – vilka människor är det egentligen som står bakom de texter som analyseras?

Konstvetaren Eva Lindqvist Sandgren behandlar också ett historiskt ämne i sin artikel, nämligen skrivskor och bokproduktion vid Vadstena kloster under senmedeltiden. Om själva skriptorieverksamheten finns mycket lite dokumenterat, men genom att studera dels Vadstenadiariet, dels den konstnärliga utformningen av nunnornas bönböcker drar författaren slutsatser om tillvaron i nunneklostret och spårar influenser från utlandet i Vadstenas bokmåleri. Ett antal bilder ur skrifterna får illustrera artikelns resonemang. Här lyfts aspekter fram som ofta förbigåtts i konsthistorisk forskning, såsom nunnornas relativt höga bildningsnivå och konstnärliga kunnande. Med andra ord visar hon hur konst tenderar att betraktas och uppmärksammas på olika sätt beroende på om dess upphovsman är man eller kvinna.

Maria Zachariasson skriver en intressant artikel om föreställningar om könsbunden känslomässighet i den politiska världen. I politiken har kvinnor ofta betraktats som annorlunda män, inleder hon. De förväntas ha andra hjärtefrågor och andra bevekelsegrunder – inte minst förväntas de vara drivna av känslomässiga skäl, medan män antas ha ideologiska eller förnuftsbaseade grunder för sitt engagemang. Utifrån intervjuer med unga kvinnor inom den globala rättviserörelsen diskuterar hon hur

ovannämnda föreställningar om kvinnlig känslomässighet förhandlas av intervjupersonerna. Särskilt lyfts två informanter fram som på olika sätt bryter mot den i sammanhanget förväntade normen. Härigenom lyckas Zachariasson också visa komplexiteten i kategoriseringar som ofta ses som statiska eller givna. Känslor är en viktig grund för politiskt engagemang, konstaterar hon, men det gäller för alla människor och inte endast för kvinnor.

Hur kropp och kvinnlighet gestaltas i anorexiabeskrivelser diskuteras av Birgitta Meurling. Främst utgår hon från ett reportage i Aftonbladet, där en ung kvinna med anorexia följs under sin sjukdomsperiod. Denna typ av berättelser eller sjukdomshistorier följer ofta en viss mall, menar hon, och de kan sägas ingå i en vidare diskurs där kvinnor genom historien sjukliggjorts och konstruerats som passiva eller självdestruktiva. Detta konstaterande föranleder ett intressant resonemang kring mediala representationer och intimitet, etik och ansvarstagande. Att diskutera representationer av kvinnokroppen – den sjuka och den friska – är alltid relevant, men kanske särskilt i detta sammanhang eftersom berättelser om ätstörningar ofta uppges fungera som inspiration för andra anorektiker, åtminstone i vissa skeden av sjukdomen. Meurlings artikel uppmuntrar till reflektion och en fortsatt diskussion kring dessa angelägna frågor.

Manlighetskonstruktioner behandlas av både Rebecca Lennartsson och Anna Ljung-Hagborg. Lennartsson skriver om manlig sexualitet och riktar särskilt fokus mot manliga könsköpare som en ny diskursiv kategori. Att köpa sex ses idag inte längre som en avgränsad handling utan definierar en personlighetstyp: en man som mår dåligt och som är i behov av stöd. Sedan 1980-talet har könsköpare som grupp uppmärksammas i ett antal studier och olika former av behandlingsverksamhet och rådgivning upprättats. Det är beskrivningar av könsköpare i dessa sammanhang – inom det som Lennartsson kallar den terapeutiska diskursen – som bildar underlag för artikeln. Utifrån framför allt facklitteratur och intervjuer diskuteras hur en normal manlig sexualitet och i förlängningen också maskulinitet konstrueras då könsköparen definieras som avvikare. Författaren konstaterar att den manliga sexualiteten generellt definieras som aktiv och dominant i förhållande till en mer passiv och underordnad kvinnlig sexualitet. Att könsköparen ändå patologiseras har att göra med att hans sexualitet i detta fall uppfattas som okontrollerad och tvångsmässig, vilket inte stämmer överens med

föreställningar om den normala manliga sexualiteten och rådande maskulinitetsideal som omfattar behärskning och självkontroll. En huvudfråga i artikeln är just förhållandet mellan mannens överordnade position på en strukturell nivå och den individuella upplevelsen av vanmakt och ångest.

Också Anna Ljung-Hagborg skriver sin artikel om män och manlighet inom den terapeutiska diskursen, även om hon inte själv använder denna benämning. Temat för artikeln är skilsmässorelaterade livskriser, så som de berättas av män som varit i kontakt med mansjourer eller kriscentra. Hon hämtar teoretisk inspiration från den existencialistiska fenomenologin, vilket betyder att hon lägger tonvikten vid hur social interaktion skapar och förändrar ramarna för människors handlingsfrihet. Artikeln bygger på en serie djupintervjuer med män, men det är huvudsakligen tre levnadsberättelser som lyfts fram och analyseras. Dessa får representera tre olika sätt att skapa mening och sammanhang i nuet genom att relatera till det förflutna. Ljung-Hagborg konstaterar emellertid att berättelserna, trots olika förhållningssätt, till stor del är likartade. Detta ser hon framför allt som en följd av att specifika berättelseformer och motiv skapas då människor med liknande erfarenheter möts i en viss miljö. Själva berättandet som handling erbjuder också, menar hon, en förändringspotential och en möjlighet till aktörskap – men villkoret för detta är att berättelserna får gehör och bekräftas i ett socialt sammanhang, vilket i sin tur kräver att de är kulturellt legitima. Berättelser som inte följer de legitima formerna kan få svårt att vinna förståelse – även inom mansjourerna.

Nyttänkande och eftertankar är en läsvärd antologi som rymmer åtskilliga intressanta bidrag. Artiklarna är ganska lättillgängliga och knappast teoretiskt överlastade, men temana – kön, kulturella föreställningar och livsvillkor – är vidlyftiga. Även om flera av artiklarna har tydliga beröringspunkter sinsemellan kan det ibland vara svårt att se den röda tråden i boken som helhet. En av förtjänsterna är dock att flera författare valt att diskutera möjligheter till förändring av stereotyper och dominerande manlighets- och kvinnlighetskonstruktioner. Själva antologin har ju också tillkommit i ett försök att utmana de begränsningar som möter kvinnor i den akademiska världen just på grund av könstillhörighet.

Även om inga patentlösningar erbjuds har samtliga artiklar det gemensamt att de pekar framåt genom att föreslå nya forskningsfrågor eller uppmana till fortsatta diskussioner kring vissa relevanta teman. Det är en in-

spirerande antologi, som förhoppningsvis kan stimulera till fler spännande forskningsansökningar.

Anna Johansson, Umeå

Kekke Stadin: *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Nordic Academic Press, Lund 2004. 366 s., ill. English abstract. ISBN 91-89116-57-7.

I en tät och tankeväckande studie har historikern Kekke Stadin, professor vid Södertörns Högskola, granskat förståelsen av det manliga och det kvinnliga under stormaktstiden i Sverige. Boken är indelad i sex stora avsnitt, där kartläggningen av grundläggande idéer och synsätt på det manliga och det kvinnliga slutligen ger oss en färgstark och bildrik krönika om män och kvinnor i de fyra stånden på 1600-talet. Denna genomarbetade studie är ytterligare ett bidrag till den stora berättelsen om stormaktstiden som många svenska historiker medverkat i på ett förtjänstfullt sätt.

De inledande kapitlen tecknar den samhälleliga, religiösa och ideologiska grunden som gav förutsättningarna för hur manligt och kvinnligt uppfattades, ändrades, fastlades och åter ändrades under 1600-talet. Stadin gör också en genomgång av aktuell genusforskning, vilken givit henne de analytiska redskapen. Hennes ståndpunkt är helt klar: "Kunskap om kön är kopplat till ett specifikt samhälle, en bestämd tid och en viss samhällsgrupp. Det är den kulturella konstruktionen som sammanfattas i begreppet 'genus'." Framför allt råder inget tvivel om att koder, definitioner och kulturella konstruktioner av manligt och kvinnligt står i ständig förändring, då som nu.

Tecken för könskodningen flyter över gränser mellan manligt och kvinnligt, men kan också hänga kvar i vissa sammanhang, som kvardröjande sega strukturer. Stadin tar som första konkreta exempel brodyrkragen använd av män och accepterad av andra som uttryck för manlighet och hög status, men som i vår tid förlorat sitt maskulina innehåll utom möjligen i popmusikvärlden. Det broderade, iögonfallande ornamentet kring halsen ingår dock än i dag i den manliga klerikala dräkten. Ju högre i rang i den katolska kyrkan, desto magnifikare broderier på påvar, biskopar och patrar även på 2000-talet. Likaså bär munken kåpa och prelaten fotsida plagg av uråldrig tradition utan att deras manlighet är ifrågasatt. Vissa grupper och individer i samhället kan fortfarande ur dräktsynpunkt leva helt utanför könsbundet mode men i moderniteten och